

پیشینه‌های اقتصادی - اجتماعی

جنبش مشروطیت

و

انکشاف سوسیال دموکراسی در آن عهد

دکتر خسرو شاگری

نشر اختران

شاگری، خسرو، ۱۳۱۷ - م
پیشینه‌های اقتصادی - اجتماعی جنبش مشروطیت و انکشاف سوسیال دموکراسی در آن
عهد / خسرو شاگری. -- تهران: اختران، ۱۳۸۴
ISBN 964-7514-77-8
۵۴۴ ص.

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه: ص. ۴۴۴، ۴۵۱
۱. سوسیالیسم -- ایران -- تاریخ. ۲. ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۴. ۳. ایران
-- اوضاع اجتماعی -- قرن ۱۴. ۴. ایران -- تاثیر استعمار -- تاریخ.
۵. ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۳ ق. الف. عنوان.
۱۸ ش آ / ۲ / ۲۸۵ HX
۳۳۵ / ۰۰۹۵۵
۳۹۵ - ۸۴ م
کتابخانه ملی ایران

روایت انگلیسی این اثر قبلاً در کتاب‌های زیر منتشر شده است:

Cosroe Chaqueri

The Russo-Caucasian Origins of the Iranian Left. Social-Democracy in Modern Iran, Curzon Press, London, 2001.

Origins of Social Democracy in Modern Iran University of Washington Press, Seattle, USA; University of British Columbia Press, Vancouver, Canada, 2001.

نشر اختران

پیشینه‌های اقتصادی سیاسی جنبش مشروطیت
و انکشاف سوسیال دموکراسی در آن عهد

نویسنده: خسرو شاگری

طرح جلد: ابراهیم حقیقی

چاپ اول ۱۳۸۴

شماره نشر ۸۸

شمارگان ۳۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی ریحان

تلفکس انتشارات: ۶۶۴۱۰۳۲۵ - تلفن فروشگاه: ۶۶۴۱۱۴۲۹ - ۶۶۹۵۳۰۷۱

<http://www.akhtarbook.com>

[Email: info@akhtarbook.com](mailto:info@akhtarbook.com)

ISBN 964-7514-77-8

شابک: ۹۶۴-۷۵۱۴-۷۷-۸

کلیه حقوق برای نشر اختران محفوظ است

درباره‌ی نویسنده

خسرو شاکری، متولد تهران سال ۱۳۱۷ خورشیدی، پس از تحصیلات دبیرستانی در البرز، برای ادامه‌ی تحصیلات دانشگاهی در رشته‌ی اقتصاد به آمریکا رفت. وی از دانشگاه دولتی کالیفرنیا (سانفرانسیسکو) لیسانس و سپس از دانشگاه ایندیانا (بلومینگتون) فوق‌لیسانس دریافت کرد. او دو سال هم به‌عنوان دانشجوی محقق در دانشکده‌ی اقتصاد لندن (London School of Economics) و دانشگاه هایدلبرگ (Universitaet Heidelberg) به پژوهش اشتغال داشت. وی رساله‌ی دکترای خود را در رشته‌ی تاریخ در دانشگاه پاریس (سوربن)، تحت هدایت پرفسورهای برجسته‌ی فرانسوی چون بیگنون، هاپت، فرو، و رودنسون به پایان برد.

سال‌هاست که او به تدریس تاریخ ایران و آسیای باختر در فرانسه مشغول است. وی چندین سال نیز به‌عنوان استاد یا پژوهشگر مهمان در دانشگاه‌های آمریکا (دانشگاه‌های کالیفرنیا، لوس‌آنجلس، شیکاگو، دوپال، هاروارد)، و مرکز بین‌المللی وودرو ویلسون برای دانش‌پژوهان (واشنگتن) تدریس یا تحقیق کرد. او به مدت دو سال یاور - ویراستار دانشنامه‌ی ایرانیکا (دانشگاه کلمبیا، نیویورک) بود.

او همچنان، به‌رغم بازنستگی، سمیناری را در سطح دکترایپرامون تاریخ معاصر ایران در دانشگاه خود: مدرسه‌ی مطالعات عالی دو علوم اجتماعی (Ecoles des Hautes en Sciences Sociales) ادامه می‌دهد.

او که از آغاز جوانی به تحقیق در مورد تاریخ ایران سده‌های ۱۹ و ۲۰ میلادی مشغول بوده است، آثار متعددی را به زبان‌های فارسی، انگلیسی، و فرانسوی منتشر کرده است. مهم‌ترین نوشته‌ها و متشرات او عبارتند از:

اسناد تاریخی: جنبش کارگری، سوسیال دموکراسی، و کمونیستی ایران، ۲۳ جلد، انتشارات مزدک فلورانس (که برخی از جلد‌های نخستین آن‌ها پس از انقلاب تجدید چاپ شدند).

Russo-Caucasian Origins of the Iranian Left: Social Democracy in Modern Iran (Curzon Press), London, 2000; (University of Washington Press, Seattle), and (University of British Columbia) Vancouver, 2001, 350pp.

ترجمه‌ی فارسی آن در همین کتابی است که در دست دارید.

Armenians of Iran: The Paradoxical Role of a Minority in a Dominant Culture (Harvard University Press), Cambridge (MASS), 1998, 410pp.

ارامنه‌ی ایران، نقش خلاف - آمد - عادت یک اقلیت در فرهنگی غالب.

The Soviet Socialist Republic of Iran, 1920-1921: Birth of the Trauma (Pittsburgh University Press), Pittsburgh, 1995, 650pp.

در دست ترجمه: جمهوری شوروی سوسیالیستی ایران ۱۹۲۱-۱۹۲۰. میلاد زخم.

Beginning Politics: The Reproductive Cycle of Children's Tales and Games in Iran, (The Edwin Mellen Press) Lewiston, NY, 1992, revised ed. (Mazdak), Florence, 1996, 263pp.

سیاست آغازین: دور بازتولیدکننده‌ی داستان‌ها و بازی‌های کودکان در ایران.

Histoire documentaire du mouvement ouvrier et socialiste en Iran, Florence, Editions Mazdak & Antidote, 1978-92, (in Fr., Engl., & ger.), 9 vols.; vol I (*La Socialdémocratie en Iran* revised ed. (Editions Mazdak & Antidote), Florence and Tehran, 2000, 335 PP.), new edition, 350 pp., 98.

تاریخ مستند جنبش کارگری و سوسیالیستی ایران، ۹ جلد، به انگلیسی، فرانسه و آلمانی، انتشارات مزدک و پادزهر، فلورانس، ۱۹۹۲-۱۹۷۸؛ مجلد دوم (سوسیال دموکراسی در ایران)، چاپ دوم، ۳۳۵ صص، ۲۰۰۰؛ چهار جلد تحت عنوان: وضعیت طبقه کارگر در ایران. ۱۹۵۶-۱۹۰۹.

The Conditions of the Working Class in Iran. 1901-1956

Un Prince iranien rouge en France. Vie et oeuvres de Iradj Eskandari, vols., I, Florence, 2001, 220pp.

یک شاهزاده‌ی سرخ ایرانی در فرانسه، سرگذشت و آثار ایرج اسکندری.

کتاب‌های در دست انتشار:

The Shah's First Coup d'État "The Attempt on the Life of the Shah in 1949".

نخستین کودتای شاه، تیراندازی به شاه در بهمن ۱۳۲۷.

The Tragedy of Iran's Dissident Communists: The Arani Circles of 1926-1932 and 1935-1938, 300 pp. (based principally on the secret archives of the USSR and the Comintern).

تراژدی کمونیست‌های دگراندیش ایران، گروه‌های ارانی ۱۳۱۱-۱۳۰۵ و ۱۳۱۷-۱۳۱۱ (مبتنی بر اسناد بین‌الملل کمونیست).

Victims of Faith: Iranian Communists and Soviet Russia, 1917-1940, ca. 500pp (based principally on the secret archives of the USSR and the Comintern).

قربانیان ایمان: کمونیست‌های ایران و روسیه‌ی شوروی. ۱۹۴۰-۱۹۱۷ (مبتنی بر اسناد بین‌الملل کمونیست).

Turandot de Puccini. Ses origines persanes et ses avatars européens. Textes réunis, annotés et introduits.

توراندخت پوچینی: ریشه‌های ایرانی و دگرگونی‌های آن در ادبیات اروپا.

British Radicals and The Struggle for Democracy and Independence in Twentieth-Century Iran

رادیکال‌های بریتانیا و مبارزه برای دموکراسی و استقلال در ایران سده‌ی بیستم.

The Paradoxical Role of Rebels and Conservatives. An Analytic Biographical Dictionary of Those Who Shaped in Iran's Recent History, 1896-1997.

نقش غیرمنتظره‌ی سرکشان و محافظه‌کاران: فرهنگ سرگذشت‌های تحلیلی کسانی که تاریخ اخیر ایران را ریخت داده‌اند، ۱۳۷۶-۱۲۷۵.

Challenging the Establishment: A Documentary History of the Iranian Left, 1905-1985.

هماوردی با حکومت: تاریخ مستندی از چپ ایران: ۱۹۸۵-۱۹۰۵.

افزون بر این‌ها، خسرو شاکری مقالات بسیار در مجلات علمی و مطبوعات ایرانی و انیرانی منتشر کرده است، که آشناترین آن برای ایرانیان کتاب جمعه (۱۳۵۹-۱۳۵۸) است. از او ترجمه‌ی برخی آثار کلاسیک سیاسی نیز در دست است.

www.ketab.ir

فهرست

۷	 دربار دی نویسنده
۱۹	 پیش درآمد
۲۳	 پیش گفتار
۲۷	 سیاستگزاری
۳۱	 گاه شمار رخدادها
۳۹	 مقدمه
۴۵	 فصل ۱: استعمار و نظام اجتماعی - سیاسی ایران
۴۵	 درآمد
۴۶	 ظهور قاجاریه و جنگ با روسیه
۵۰	 برقراری مجدد موازنه از سوی انگلیسیان
۵۱	 حقوق مالکیت و سامان اجتماعی - سیاسی
۵۳	 سیلان اجتماعی و «مبارزهی طبقاتی»
۵۶	 قدرت مطلقهی شاه و پیامدهای آن
۵۸	 ساز و کارهای تضعیف قدرت مطلقهی شاه
۶۳	 نتیجه گیری
۶۵	 فصل ۲: دگرگونی نظام اقتصادی
۶۵	 اجاره داری زمین و تغییرات ناموزون در دوره ی قاجار
۶۸	 وقف به مثابه ساز و کاری دفاعی
۷۲	 فلاکت و واکنش دهقانان
۸۷	 تجار، پیشه وران و خانه خرابی آنان
۹۴	 امنیت تجار و چگونگی آن
۱۰۱	 فروپاشی صنعت سنتی
۱۰۶	 تجار و موقعیت جدید
۱۱۲	 نتیجه گیری

فصل ۳: مهاجرت گسترده به قفقاز و تأثیر آن بر تحولات داخلی نیروی کار..... ۱۱۳

درآمد..... ۱۱۳

وسعت مهاجرت..... ۱۱۴

مهاجرت ایرانیان: احوال انسانی و طبیعی..... ۱۲۱

تأثیر اجتماعی - اقتصادی و اجتماعی - سیاسی مهاجرت..... ۱۲۵

تأثیر داخلی مهاجرت..... ۱۳۰

آغاز سازماندهی کارگری در ایران..... ۱۳۳

نتیجه گیری..... ۱۴۱

فصل ۴: انقلاب مشروطیت، بستر سوسیال دموکراسی..... ۱۴۳

درآمد..... ۱۴۳

انقلاب..... ۱۴۴

رژیم مشروطه و انجمن‌ها..... ۱۴۷

کودتای درباری..... ۱۵۰

ائتلاف باور نکردنی..... ۱۵۲

بازگشت نظم کهنه با شاهی تازه..... ۱۵۴

سرکوب فعالیت دموکراتیک از سوی نیروهای تزاری..... ۱۵۵

نتیجه گیری..... ۱۶۲

فصل ۵: سوسیال دموکراسی ۱، فرقه‌ی اجتماعیون عامیون، مجاهد..... ۱۶۹

درآمد..... ۱۶۹

آشنایی با عقاید سوسیالیستی..... ۱۷۰

تاریخ تحریف شده..... ۱۷۲

سازمان «مسلمانان» قفقاز: «همت»..... ۱۷۴

پایه گذاری سازمان..... ۱۷۵

برنامه و اساسنامه..... ۱۷۸

فرقه‌ی اجتماعیون عامیون، مجاهد..... ۱۷۹

ترکیب اجتماعی فرقه‌ی اجتماعیون عامیون..... ۲۰۱

ایجاد سر درگمی..... ۲۰۴

نقش روحانیت و تأثیر آن بر سیاست فرقه‌ی اجتماعیون عامیون..... ۲۱۱

نتیجه گیری..... ۲۱۹

فصل ۶: سوسیال دموکراسی ۲: گروه‌های سوسیال دموکرات ارمنی.....	۲۲۱
پیدایش سازمان‌های انقلابی ارمنی.....	۲۲۱
روشنفکران انقلابی ارمنی و گسترش سوسیال دموکراسی در شمال ایران.....	۲۲۲
گروه سوسیال دموکرات تبریز.....	۲۲۳
گروه سوسیال دموکرات گیلان.....	۲۲۸
سوسیال دموکرات‌های ایرانی و مناسباتشان با سوسیال دموکراسی اروپایی.....	۲۳۵
نقش سوسیال دموکرات‌های ایرانی - قفقاز در احیای حکومت مشروطه.....	۲۳۷
خلع سلاح فداییان: به‌ابتکار و مسئولیت چه کسانی؟.....	۲۴۹
همبستگی بین‌المللی: یک نمونه‌ی بی‌همتا.....	۲۵۱

فصل ۷: سوسیال دموکراسی ۳: حزب دموکرات ایران.....	۲۶۱
پایه‌گذاران واقعی.....	۲۶۱
برنامه و اساسنامه‌ی حزب دموکرات ایران.....	۲۶۷
دشواری‌های فراروی حزب.....	۲۶۹
آشتی با اسلام.....	۲۷۰
ایران نو، ارگان حزب دموکرات ایران.....	۲۷۱
نتیجه‌گیری.....	۲۷۴

فصل ۸: ملاحظات پایانی: نکاتی پیرامون پیدایش و تأثیر

سوسیال دموکراسی بر تاریخ ایران.....	۲۷۷
انقلاب همچون یکی از نتایج استعمار.....	۲۷۷
سوسیال دموکرات‌ها در انقلاب.....	۲۸۴
معجزه‌ی ایران.....	۲۹۰
ارزیابی شوروی‌ها.....	۲۹۴
خصلت بین‌المللی انقلاب ایران.....	۲۹۷

فصل ۹: پیوست؛ زندگی‌نامه‌ها.....	۲۹۹
پی‌نوشت‌ها.....	۳۳۳
منابع.....	۴۴۵
تصاویر.....	۴۷۱
نمایه.....	۵۲۹

نشانه‌های اختصاری

- آرشیو مرکزی دولتی احزاب سیاسی (باکو، جمهوری آذربایجان) ARSIHMDA
آرشیو ملی (پاریس، فرانسه) AN
مطالعات آسیا و آفریقا AAS
کتابخانه‌ی اسناد بین‌المللی معاصر BDIC
بولتن ادواری دفتر بین‌الملل سوسیالیست BPBSI
دایره‌المعارف شوروی بلشویک BSI
کمیته‌ی مرکزی CC
حزب کمونیست CP
حزب دموکرات ایران DPI
ستاد ارتش فرانسه EMAF
فرقه‌ی اجتماعیون عامیون، مجاهد FEAM
وزارت خارجه‌ی بریتانیا FO
آرشیو دولتی فدراسیون روسیه GARF
گروه سوسیال دموکرات گیلان GSDG
انستیتو ملی زبان‌ها و تمدن‌های شرقی INALCO
انستیتو بین‌المللی تاریخ اجتماعی IISH
مجله‌ی بین‌المللی مطالعات خاورمیانه IJMES
دفتر بین‌الملل سوسیالیست ISB
وزارت هندوستان (بریتانیا) IO
مجله‌ی انستیتو بریتانیایی مطالعات ایران Iran JBIPS
آرشیو وزارت امور خارجه MAEF
انستیتو مارکسیسم - لنینیسم MLI
مجله‌ی خلق‌های آسیا و آفریقا NAA
مجله‌ی دنیای اسلام RMM
حزب سوسیال دموکرات کارگری روسیه RSDWP
سوسیال دموکراسی S-D
سوسیال دموکراسی در ایران S-DI
مرکز اسناد دولتی بریتانیا PRO
گروه سوسیال دموکرات تبریز TSDG
وزارت جنگ بریتانیا WO
مجله‌ی انجمن شرق‌شناسی آلمان ZDMG

پیش درآمد

جاذبه‌ی آثار خسرو شاکری در امکان بازیابی جایگاه و نقش تغییرات داخلی ایران در دگرگونی‌های منطقه‌ی خاورمیانه و حتی فراتر از آن، در متن بین‌المللی آن‌ها، نهفته است. در واقع، نگرش دنیای غرب به این منطقه مدت‌ها اسیر رو در رویی‌های ناگهانی با امپراتوری عثمانی بود که سرنوشت خود ایران را از نظر پنهان می‌داشت و بعدها نیز پیدایش ملت عرب راه را بر آن بست. و بالاخره، حرکت روسیه، و بعدها اتحاد شوروی، به سوی جنوب توجه ناظران را از آن چه در داخل ایران در جریان بود منحرف کرد.

اما به‌راستی می‌شد به این نکات توجه کرد که نهضت مشروطیت در ایران بر جنبش ترک‌های جوان مقدم بود؛ استقرار جمهوری شوروی در شمال ایران (گیلان) نخستین نمونه‌ی تاریخی تلاش شوروی برای تسلط بر شرق، در خارج از مرزهای امپراتوری پیشین تزاری، بود؛ ضمناً، پیدایش جنبش‌های خودمختاری در آذربایجان و کردستان، بیرون از مرزهای شوروی، در ۲۵-۱۳۲۴، نخستین رویارویی عمده‌ی جنگ سرد بود؛ این محمد مصدق ایران بود که برای نخستین بار در ۱۳۳۰ در برابر قدرت‌های امپریالیستی ایستاد، پیش از آن که ناصر در صحنه‌ی بین‌المللی ظاهر شود؛ و بالاخره، امروزه نیز این [نخست‌وزیر] انقلاب اسلامی ایران است که رهبری اسلام انقلابی را بر عهده گرفته است.

پس می‌توان با این گفته‌ی ک. تروبانوفسکی در ۱۹۱۸ (۱۲۹۷ ش.) همراه شد که ایران، با روحانیت قدرتمندش، همچنین سنت دیرینه‌ی سوسیال دموکراتیکش - و نیز قرار داشتش بین ترک‌ها، مسلمانان هند و اعراب - کشوری بود که می‌توانست کانون و قلب انقلاب جهانی شود.

استعداد تاریخی خسرو شاکری در این واقعیت نیز خود را نشان می‌دهد که او هم با چیره‌دستی به عوامل بیرونی این رویارویی‌ها توجه کرده و هم

پویش‌های داخلی ایران را از درون کاویده است. خسرو شاکری در اثر اخیر خود جمهوری شوروی سوسیالیستی ایران، ۱۲۹۹-۱۳۰۰: میلاد زخم، به تجزیه و تحلیل مفصل بحرانی می‌پردازد که در مدت استقرار نخستین جمهوری شوروی در شرق، ایران را فراگرفت، و آن در هنگامی بود که انقلابیون جنگلی غیرکمونیست بین سال‌های ۱۲۹۴ و ۱۳۰۰ به‌طور هم‌زمان با روس‌ها و انگلیسیان می‌جنگیدند. تاریخ این دوره، تا آن جا که به این دو قیام مربوط می‌شود، به دست فراموشی سپرده یا حتی ممنوع شد؛ در حالی که این دو قیام به‌طور هم‌زمان علیه تسلط بیگانه و رژیم‌هایی بود که اجازه داده بودند چنین وضعی پدید آید و هویت این کشورها را به مخاطره اندازد. نه پهلوی‌ها، که پس از آن به قدرت رسیدند، و نه رژیم اسلامی کنونی، اهمیت جنبش پیشگام جنگل را به رسمیت نشناختند.

خسرو شاکری، در این اثر تازه، ریشه‌های جنبش ملی و دموکراتیکی را که در آغاز قرن بیستم پدید آمد می‌کاود. پیشینه‌ی آن در نخستین دهه‌های قرن نوزدهم ردیابی می‌شود، یعنی در زمانی که پیامدهای فشارهای توأمان روسیه و انگلیس برای وارد کردن ایران به بازار جهانی، این کشور را دچار آشفتگی ساخته بود. البته کشور نه اشغال شد و نه مستعمره، اما اقتدار دولت سست شد و بالاتر از همه، تعادل اجتماعی-اقتصادی کشور به هم خورد که به خانه خرابی تعدادی از صنف‌های سستی انجامید. این بحران، که در سراسر قرن نوزدهم ادامه یافت، باعث مهاجرت گسترده‌ی دهقانان و پیشه‌وران از هستی ساقط شده به قفقاز شد، که در آن زمان، بویژه پس از کشف ذخایر نفت در ناحیه‌ی باکو، در حال توسعه بود. در حالی که استعمار پنهان در ایران به‌طور هم‌زمان جامعه‌ی روستایی، ایلات، و کارگاه‌های پیشه‌وری را به ویرانی می‌کشاند، در حالی که روسیه بر گرجستان، ارمنستان و باکو در آذربایجان تسلط یافته بود و در نتیجه آن‌ها را به محیط دنیای غرب می‌کشاند، مهاجران ایرانی، در دوره‌ی حکومت تزاری، پایه‌ی گذار یک جنبش سوسیالیستی-و نه لزوماً مارکسیستی- شدند که پایه‌های زندگی سیاسی سستی را در ایران به لرزه درآورد.

«مدرن کردن» زندگی اقتصادی و سیاسی در ایران، که طبقات عامه تنها پیامدهای منفی آن را تجربه می‌کردند، تأثیر منفی بر جای گذاشت و موجب نفرت از هر آنچه غربی بود شد. شکاف واقعی که در جنبش دموکراتیک پدید آمد، در واقع بین میانه‌روها و سوسیال دموکرات‌ها کم‌تر بود تا بین کسانی که به مارکسیسم گرایش داشتند و حاضر نبودند از عرصه‌ای که در اختیار روحانیت بود بهره‌برداری کنند. از سوی دیگر، کسانی نیز بر این عقیده بودند که چنین راهبردی باعث پیش‌روی سریع در میان توده‌های عمدتاً بی‌سواد خواهد شد.

جالب این که خسرو شاکری بر آن است که این گرایش دومی نه «مرکز سری» بلکه «مرکز غیبی» را کانون فعالیت خود قرار داد تا بدین ترتیب سنت موعودباورانه‌ی امام غایب را حفظ کند، پیوندی که، پس از ناکامی تمام اشکال مدرن کردن، مدت‌ها بعد با پیروزی نهضت اسلامی تحقق یافت - نهضتی که، با وجود ناهمخوانی رخدادهای سال ۱۳۵۷ در ایران - بسیاری آن را پیروزی عقاید انقلابی می‌دانند. مسیر نمونه‌واری که خسرو شاکری به‌عنوان یک تاریخ‌پژوه پیموده و می‌پیماید، به ما امکان می‌دهد بر تاریخی که او توانسته است به‌تمامت و در لحظه‌ی حساس بازسازی کند، احاطه پیدا کنیم.

مارک فرو

استاد مدرسه‌ی مطالعات عالی علوم اجتماعی (پاریس)
و سردبیر مجله‌ی آنال

پیش‌گفتار

اثر حاضر تلاشی است به منظور بازسازی و بررسی تاریخ خط مشی سیاسی جناح چپ در ایران و پیشینه‌های روسی - قفقازی آن در دوره‌ی انقلاب مشروطیت ایران، یعنی هنگامی که برای نخستین بار ریشه گرفت و رشد کرد. همچنین تاریخ سال‌های شکل‌گیری جنبش سوسیال-لیستی در این کشور بین انقلاب نخست روسیه در ۱۹۰۵ (۱۲۸۴ ش.) است که طی آن ایران برای نخستین بار تحت تأثیر سازمان‌یافته‌ی مارکسیسم روسی قرار گرفت، و رژیم مشروطه‌ی ایران با سرنیزه‌های تزاری و در سایه‌ی حمایت دولت بریتانیا در پایان ۱۹۱۱ (نیمه‌ی دوم ۱۲۹۰ ش.) سرکوب شد. این رخداد تأثیری ماندگار بر تحولات بعدی خط‌مشی سیاسی چپی‌ها در ایران بر جای گذاشت. سایر جلدهای برنامه‌ریزی شده‌ی این پژوهش (نگاه کنید به پایین‌تر) این جنبش را دنبال می‌کند و هشتاد سال نفوذ مداوم روس‌ها را بر پنج نسل پی‌درپی از فعالان سیاسی چپ ایران در بر می‌گیرد. شایان توجه است که چندین کتابی که به تاریخ چپ ایران پرداخته‌اند عملاً تاریخ مهم و بنیادی سوسیال دموکراسی را نادیده گرفته‌اند. هیچ کدام از پژوهش‌هایی که به انقلاب مشروطیت ایران پرداخته‌اند نیز به بررسی این جنبش، که نقش قاطعی در موفقیت آن انقلاب، بویژه در مرحله‌ی دوم آن، پس از به توپ بسته شدن مجلس، همت نگماشته‌اند. در واقع، انتشار بیش از صد کتاب درباره‌ی ایران از زمان پیدایش حکومت اسلامی، که هیچ‌گاه بدون «هدف بی‌غرضانه‌ی» بالا بردن محتوی اسلامی انقلاب مشروطیت ایران نبوده‌اند، پرده‌ی ضخیم‌تری بر نقش قاطع سوسیال دموکراسی در پیروزی انقلاب مشروطه‌ی ایران افکنده‌اند

و آن را باز هم بیش‌تر در بی‌خبری تاریخی پنهان کرده‌اند.^۱ به‌راستی که، در نتیجه‌ی پذیرش چنین روش‌شناسی سرخوشانه‌ای، جامعه‌ی ایران، اگر نه گنج‌کننده‌تر از گذشته، دست‌کم مثل همیشه پُر رمز و راز باقی می‌ماند و تاریخ اخیرش به‌واقع حتی اسرارآمیزتر از گذشته می‌شود. کم‌تر تردیدی می‌توان داشت که این حالت سردرگمی و حیرت‌زدگی از فقدان شناخت ناشی می‌شود، که با کاربریست رویکردهای نوآورانه می‌توان بر آن فایق آمد. چنین رویکردهایی باید دل‌نگرانی‌های موجود را در مورد حال و آینده‌ی ایران در چشم‌اندازهای تاریخی قرار دهد. این امر مستلزم مطالعه‌ی نه تنها جامعه‌ی پیش - استعماری ایران بلکه روش داد و ستد تجاری و فرهنگی آن با غرب نیز هست، که در نتیجه‌ی آن ایران دستخوش تحول ژرف و چند جانبه‌ای شد. مطالعه‌ی نوع خاص این تحول تحت تأثیر غرب (از جمله «مدرن‌کردن» در دوره‌ی شاهان پهلوی)، از طریق روش‌های میان - رشته‌ای، نه تنها برگرایش‌های اسلامی و نیز چپ آن پرتو می‌افکند، بلکه تأثیرات متقابل و نیرومند آن‌ها را نیز آشکار می‌سازد. پژوهش حاضر از این دیدگاه انجام گرفته است.

این پژوهش، برخلاف آثاری که تاکنون در مورد تاریخ چپ ایران منتشر شده است، ثمره‌ی دو دهه تحقیق پر زحمت و موشکافانه بر روی منابع بایگانی و اسناد چاپ شده‌ی ایرانی، آذری، ارمنی، گرجی، روسی، انگلیسی، آلمانی، فرانسوی و آمریکایی است. افزون بر آن، در نتیجه‌ی گلاسnost، از این بخت نیک برخوردار شدم که به برخی از اسناد پنهان شده‌ی اتحاد شوروی سابق دست یابم. از این رو می‌توان گفت که این پژوهش مطالب قابل ملاحظه‌ای را که برای دیگر پژوهشگران ناشناخته بود آشکار می‌سازد.

لازم است تأکید شود که این پژوهش وظیفه دارد تاریخ و نقش سوسیال دموکراسی را در انقلاب مشروطیت ایران در تمام ابعادش بازنمایاند و رازگونگی‌ای را که از همه سو بر نقش سوسیال دموکراسی در آن انقلاب سایه افکنده و در نتیجه آن را دگرگونه جلوه داده به کناری نهد. در واقع، این

کوششی است به منظور راززدایی از مبارزه‌ی ایدئولوژیکی که، طی حدود هفتاد سال، می‌کوشید این تاریخ را برای خدمت به توجیه حکومت شوروی، دچار ابهام و رازگونی سازد.

سایر مجلدات این پژوهش به بررسی تاریخ حزب کمونیست ایران در جنبش انقلابی شمال ایران^۲ پس از جنگ جهانی اول و نیز دهه‌های ۱۳۰۰ و ۱۳۱۰^۳، حزب توده از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۳^۴ - دوره‌ای که شاهد ظهور و سقوط جنبش دموکراتیک ملی ایران به رهبری دکتر مصدق بود - و سرانجام احیای جنبش چپ، در دوره‌ای که با اصلاحات شاه آغاز می‌شود و با سرکوب آن در جمهوری اسلامی در نیمه‌ی نخست دهه‌ی ۱۳۶۰ پایان می‌گیرد، خواهد پرداخت.

امید می‌رود که این پژوهش به درک بهتر نه تنها انقلاب مشروطیت ایران، بلکه تحولات سیاسی پس از آن در ایران کمک کند.